

Kültürün Mekânsal Değişimler Üzerindeki Etkisi

Seçil Gül Meydan Yıldız *

* Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Yozgat 66200, TÜRKİYE.

e-mail: secil.meydan@bozok.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9869-4159>

MAKALE BİLGİSİ

Geliş Tarihi: 20.05.2018
Kabul Tarihi: 03.10.2018
Çevrimiçi Kullanım
Tarihi: 29.10.2018

Anahtar Kelimeler:

Kültür, Kültürel
Değişim, Mekânsal
Yapı, Yerleşmeler.

ÖZ

Bir toplumun doğması, büyümesi, gelişmesi veya yok olması için önemli güçlerden birisi kültürdür. Dolayısıyla, toplumların ekonomik yapılanmaları, üretim tarzları ve üretim yolları sahip oldukları kültürel yapıyla anlam kazanmakta ve farklılaşmaktadır. Bir arada yaşama zorunluluğu toplumsallaşmayı, toplumsal yapılaşmalar ise kültürel unsurları yaratmıştır. Bu aşamada, kültürel deneyimler ve birikimler çeşitli kültür evrelerini oluşturmaktadır. Bu kültür evreleri toplumsal yaşamın mekânsal ifadesi olan doğadan etkilenmekte ve/veya doğayı etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı kültür kavramı ve insan yerleşmelerinin evrimi arasındaki ilişkiyi incelemektir. Kültür kavramı ve genel özellikleri açıklanarak kültür evrelerini oluşturan tarım, sanayi ve sanayi sonrası kentsel yapılar irdelenmektedir. Sosyal buluşların ve nüfus birikiminin, kültürel ve teknolojik faaliyetlerle bütünleşmesi, farklı ekonomik dönemlere hizmet eden kentsel süreçleri oluşturmaktadır. Bu çalışmada, kültürel yapıların oluşturduğu yaşam biçimleri ve doğayla olan ilişkileri karşılaştırılarak kültürel değişimlerin mekânsal yapılar üzerindeki etkisi tartışılmaktadır.

The Effect of Cultural Structure on Spatial Changes

ARTICLE INFO

Received: 20.05.2018
Accepted: 03.10.2018
Available online: 29.10.2018

Keywords: Culture,
Cultural Change,
Spatial Structure,
Settlements.

ABSTRACT

One of the important powers for the emergence, growth, development or disappearance of a society is culture. Therefore, the economic structures, production modes and production methods of societies gain meaning and differentiate by their cultural structures. The necessity of cohabitation has created socialization and the social structures have created the cultural factors. At this stage, the cultural experiences and background constitute various cultural phases. These cultural phases are affected by the nature which is the spatial expression of social life and/or affect the nature. The main purpose of this study is to examine the relationship between the concept of culture, which is the basic key of socio-psychological processes, and the evolution of human settlements. By explaining the concept of culture and its general characteristics; the agricultural, industrial and post-industrial urban structures which constitute the cultural phases are examined. The integration of the social invention and

accumulation of the population with the cultural and technological activities constitute the urban processes which serve for different economic periods. In this study, by comparing the lifestyles created by the cultural structures and their relationship with nature; the effect of cultural changes on the spatial structures are discussed.

1. Giriş

Kültür, yetiştirmek, korumak, göz kulak olmak gibi anlamları taşıyan ‘cultum’ filinden ve Latince ekip ürün almak, üretmek, ikamet etmek, yetiştirmek, korumak, işlemek, onarmak, inşa etmek, bakım ve özen göstermek gibi anlamları içeren ‘colere’ (kök) sözcüğünden türetilmiştir (Williams, 2005; Özbek, 2000). Arapça’ da, ‘hars’ sözcüğü ‘toprağın işlenmesi’ anlamına gelmektedir ve yine Türkçe’ de kullanılan ‘ekin’ sözcüğü de ‘kültür’ sözcüğüyle eşanlamlıdır. Etimolojik olarak kültür, işlemek, ıslah yoluyla toprağı daha verimli hale getirmek ve bitki yetiştirmek anlamlarını taşımaktadır. Bunun yanı sıra, Romalılar da, insan emeğı ve eliyle tarlada ekilerek yetiştirilen bitkileri, doğada kendiliğinden yetişen bitkilerden ayırmak için ‘cultura’ terimi kullanmışlardır. Günümüzde de tarla, sera ve laboratuvar koşullarında yetiştirilen bitkilere kültür bitkisi denildiğı görülmektedir. Fransızca’ da, ‘culture’ kültür özlerinin hayata geçirilmesi ve ortak değerlerin yerelliğı sürdürmesi olarak tanımlanmaktadır (Levi-Strauss, 1997).

Kıray’a (1964) göre kültür: “ister ilkel, ister feodal, ister modern yapıda ya da bunların değışim içindeki çeşitlenmeleri halinde olsun, her toplumsal yapı, bu yapıyı meydana getiren toplumsal müesseselerin, insan ilintilerinin ve bunların karşılıklı münasebetlerinden doğan toplumsal değerlerin birbirlerini karşılıklı olarak etkiledikleri bir bütün” şeklinde ifade edilmektedir. UNESCO tarafından düzenlenen Dünya Kültür Politikaları Konferansı Sonuç Bildirgesi’nde (UNESCO, 1982) yer alan kültür tanımına göre; kültür, bir toplumu tanımlayan belirgin maddi, manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerin bileşiminden oluşan bir bütün olup sadece bilimi ve edebiyatı değıl, aynı zamanda yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değıer yargılarını, geleneklerini ve inançlarını da içeren bir kavramdır. Williams’ a göre (2005) kültür, bireyin ya da toplumun manevi ve estetik gelişimini ifade etmektedir. İnsanların sahip olduğı bilgiler, kültürel düzeylerini belirlediğı gibi, toplumların kültürel düzeyleri de ülkelerin gelişmişlik düzeylerini yansıtmaktadır. Düşünce yeteneğı ve onun ürünü olan bilginin işlevi, kültürün gelişmesini, dolayısıyla toplumsallaşma sürecinin çağdaş ve ileri düzeyde olmasını sağlamaktadır. Böylelikle kültür, mekânsal çevrenin oluşmasını, toplum tarafından algılanmasını ve anlamlandırılmasını sağlamaktadır.

Sağlıklı mekânsal çevrelerin oluşumu ve sürekliliğı, kültürel gelişmişlikle yakından ilişkilidir. Tarihsel, doğal ve arkeolojik tüm değıerlerin korunması yönünde gösterilen toplumsal bilinç, kültür düzeyinin yansımasıdır. Dolayısıyla, kültürel düzey bilgi birikimine, bilginin üretimine ve bunların mekânla olan ilişkisine bağlıdır. Toplumların yaratıcı işlevleri ve bilinçleri özgür düşünce ortamında artmaktadır. Dolayısıyla, yaratıcılık kültürün iç dinamiğini oluşturmaktadır. Bir toplumda, bireylerin yaratma özgürlükleri iç dinamiğe bağlıdır ve kültür yönetsel, hukuksal, siyasal ve çevresel tüm yapıların şekillenmesinde en temel özelliktir. Yaratma özgürlüğü düşünce özgürlüğüne, düşünce özgürlüğü yeniliklere açık kültürel oluşumlara bağlıdır (Çeçen, 1985). Bu durum, kültür ürünlerinin niteliğı ile toplumsal gelişmişlik düzeyi arasındaki bağı belirlemektedir.

Sosyal buluşların ve nüfus birikiminin, kültürel ve teknolojik faaliyetlerle bütünleşmesi, farklı ekonomik dönemlere hizmet eden kentsel süreçleri oluşturmaktadır. Bu çalışmada, kültürel yapıların oluşturduğı yaşam biçimleri ve doğayla olan ilişkileri karşılaştırılarak kültürel değıişimlerin mekânsal yapılar üzerindeki etkisi açıklanmaktadır. Yöntem olarak literatür tarama metodunun kullanıldığı bu çalışmada, kültür ve toplum arasındaki ilişkinin genel özellikleriyle açıklanması amaçlanmaktadır. Kültür evrelerini oluşturan tarım, sanayi ve sanayi sonrası kentsel yapıların yerleşmeler evrimi üzerindeki etkisinin irdelenmesi bu çalışmanın bir diğere amacını oluşturmaktadır.

2. Kültür ve toplum arasındaki ilişki

Malinowski (1992): “İnsanoğlu besinsiz ve barınsız yaşayamaz, çoğalmadan varlığını sürdüremez. Öteki türler için de geçerli olan varlık koşulları karşısında, konuşma ve kavramsal düşünce yeteneğine sahip olan insan, kültür adı verilen bir varlık alanını yaratmış, geliştirmiş; beslenme, barınma ve çoğalma gibi toplumun temel biyolojik (yaşam) gereksinmelerini kurumlaştırmıştır” şeklinde kültürün varlık nedenini ve kurumsallaşmasını tanımlamaktadır. Edward Taylor kültür kavramını uygarlıkla bütünleştirerek, insanoğlunun öğrendiği (edindiği) bilgi, sanat, inanış, ahlak kuralları, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütün olarak tanımlamıştır (Aydın, 2013). Kültür ve uygarlık bir gerçekliğin iki yüzü olarak kabul edildiğinde, kültür düşüncesi, kültür örüntüsü içinde anlam kazanmakta ve insan yaşantısının, hayvansal niteliklerden sıyrılarak insani bir nitelik kazanmasını sağlayan her şeyin bir kültür ürünü olduğu doğrulanmaktadır. Güvenç’e (2013, s. 54) göre, kültür, dar anlamıyla, toplumun üyesi olarak kişilerin yaşamları boyunca eğitim süreciyle öğrendiklerinin tümü, geniş anlamıyla, doğanın ya da Tanrı’nın yarattıklarına karşılık insan türünün yarattıklarının tümüdür. Toplumsal bir gerçeklik olan kültür, insan hayatının bütün yönlerini tarihsel bir derinlik içinde kapsayan, sonsuz özelliğe sahip sürekli bir değişimdir.

Kavramsal açıdan kültür ve toplum birbirinden farklı olsa da, birbirlerinden ayrı açıklanamayan ve birbirini tamamlayan olgulardır. Kültür bir toplumdaki paylaşılan ortak değerden oluşurken, toplum da ortak kültürü paylaşan ve birbirleriyle etkileşimde bulunan insanlardan oluşmaktadır. Böylece, toplum kültür olmadan, kültür de kendisini koruyan ve geliştiren bir toplum olmadan varlığını sürdüremez (Özkalp, 2013). Toplumsal yaşam kültür sayesinde bir anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla kültür insanın yaşamına anlam veren, dünyayı anlamasına yönelik kaynaklar sağlayan ve değerler yaratan toplumsal bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır.

3. Kültürün özellikleri ve önemi

Düşünsel olarak kültür, yaşantılar yumağıdır. Kültüre ilişkin tüm açıklamalar, insanın insan olabileceğini, diğer canlılardan ayırt edici ve tanımlayıcı birçok yönünü ortaya koymaktadır. Bu süreç, duyan, düşünen, olaylar karşısında kafa yoran, bilimi ve sanatı yaratan, kendine özgü iyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış gibi değerlere sahip olan, kanunlar koyan, bunları uygulayan toplumsal bir dinamizm ortaya koymaktadır (Özbek, 2000; Özkalp, 2013). Kültürün koyduğu kurallar toplumun bir parçası gibidir ve toplumun kültürel öğeleri maddi ve manevi olmak üzere ikiye ayrılır. Maddi öğeler gelişim süreçlerindeki teknolojik ilerlemeleri, üretimi, tekniği, hüner ve becerileri ifade etmekteyken; manevi kültür öğeleri (maddi olmayan kültür) maddi öğelere kıyasla daha az elle tutulur, gözle görülür bir niteliktedir (Özkalp, 2013). Ancak, toplumsal davranışları korumada ve devam ettirmede manevi kültür daha güçlüdür.

Kültürün maddi varlıklar halinde görülen ürünleri yanında, değerler, tutumlar, davranışlar ve alışkanlıklar gibi görülemeyen, ama uyulan ve izlenebilen öğeleri bulunmaktadır. Bu sebeple, kültür ortak ve bütünleştirici bir yaklaşımla tanımlanır ve somut olarak gösterilebilen bir şey olmaktan çok, bir soyutlama olarak hissedilir. Böylece, toplumsal yapılanmalar yasal süreçlerle sağlanmaktadır. Kültürel unsurlar bir toplumun yaşam biçimini oluşturan tüm değerlerin toplamıdır ve bütün toplumsal yapılara, bir başka deyişle, geleneklere ve alışkanlıklara kaynaklık etmektedir (Çeçen, 1983). Dolayısıyla, toplumların yaşam biçimlerini ve değer yargılarını belirleyen kültür, toplumsal bir olgu olarak hukuka da kaynaklık etmektedir. Toplumsal hayat, sınıf, tabaka, cinsiyet, yaş, statü ve servet farkları oluşturduğu için çatışma yaratıcıdır (Aydın, 2013). Ancak, kültür, toplumu bütünleştirme ve çatışmaları engelleme amacıyla kurulmuştur. Bu özelliği kültürün hukuksal ve yönetsel etkisini açıklamaktadır. Öyle ki, kültürün bütünleştirici özelliği çatışmaları engelleyen bir ahlak sisteminin oluşmasında belirleyici bir rol almaktadır. Dolayısıyla toplumların sahip olduğu hukuk sistemi, korumaya yönelik amaçları, haklılık ve haksızlık, suçluluk ve suçsuzluk gibi olguları o toplumun kültürünü yansıtmaktadır. Aynı şekilde, bir toplumda gelişmiş bir hukuk düzeninin oluşabilmesi, çağdaş değer yargılarının benimsenmesiyle gerçekleşebilmektedir. Nihayetinde hukuk ve kültür arasındaki ilişki toplumsal yapıların gelişmişlik düzeyini belirlemektedir.

Toplumların yaşadıkları tarihsel ve çevresel farklılıkların, tüm insanlık için geçerli tek bir

kültürün oluşmasına ve kabul edilmesine imkan vermediği açıktır. Tarihsel süreç içinde, toplumların, evrensel olarak nitelendirilebilecek ya da tek bir değerler sisteminin hakim olabildiği bir dönemi yaşamadıkları; yani tek başına hiçbir kültürün, dinin, ideolojinin ve bunların sunduğu değerler sisteminin bütün insanlığa egemen olduğu bir dönemden söz edilemediği görülmektedir (Gündoğan, 2013). Bu farklılıklar toplumların ilgilerinden, gereksinimlerinden, teknolojilerinden, doğaya bakış açılarından; yani kültürlerinden kaynaklanmaktadır. Ahlaki değerlerdeki çeşitlilikler ve farklılıklar, küresel düzeyde kabul gören bir kültürel sistemin olmayışının temel nedenidir. Küreselleşmenin tek bir değerler sistemi oluşturma çabalarına rağmen, kültürel çeşitlilik ve kültürel çoğulculuğun günümüzde olduğu kadar önem kazandığı hiçbir dönem bulunmamaktadır. Kültürel çeşitliliğin nedeni ise, insanların dünyayı algılama ve anlamlandırma biçimlerinin, ahlak anlayışlarının ve değer sistemlerinin birbirinden farklı olmasıdır.

Gökalp (2013, s. 100), kültürün özelliklerini: "...insan yaşamını anlamının ve düzenlemenin bir yoludur. Kültür bizim yaşamımıza anlam veren, dünyayı anlamamız için kaynaklar sağlayan, değer ve idealler yaratarak bize rehberlik eden bir kavram" olarak tanımlayarak kültürün dünyayı anlama biçimi olduğunu ifade etmektedir. Kültür, insanlığın yaradılışına kadar uzanan bir geçmişe sahip olup hem sürekliliği, hem de değişimleri barındırmaktadır (Gülmez 2013). İçinde yaşadığımız dünyanın değişen durumları, davranış örüntülerimizi de değiştirmekte ve genetik bir miras olmadığından; ancak öğrenme yoluyla kazanılmaktadır.

Küreselleşme süreciyle artan iletişimsel teknoloji bir yandan yeni kültürel birleşimleri artırarak farklılıklar yaratmakta, bir yandan da farklılıklarla beslenen ilişki ağının çeşitliliğini yok ederek, aynılaştırmaktadır (Levi-Strauss, 1997). Ancak, süreç ilerledikçe insanlığın, sınırların kalktığı bir birliği düşlemediği aksine, geçmişteki çeşitliliği koruma ve yaşatma (yerelin güçlenmesi) bilinciyle ilerlediği görülmektedir. Bu durum tarihsel, kültürel ve arkeolojik değerlere sahip çıkmanın koruma duyarlılığıyla bir kültür olarak benimsenmesi ve yaşam tarzı haline gelmesi açısından önemlidir. Kültür hayatı, gelenekleri ve yenilikleri içeren zengin ve çok boyutlu ilişkilerden ve unsurlardan oluşur. Kültürel ilişkiler ve unsurlar, toplumun değişerek devam etmesini sağlar. Bu yapı kültürlerin doğal gelişimini ve dinamizmini belirtmektedir. Toplum, bireylere aktardığı maddi ve manevi yaşam koşullarıyla hem doğaya uyularak, hem de doğayı kendi kültürel dinamikleri doğrultusunda şekillendirerek iletişimsel bir ağ oluşturmaktadır. Bu noktada, doğal olana saygı ve yerel olanı koruma bilinci kültürel deneyimlerle şekillenmektedir.

Kültürel değişimi etkileyen üç temel faktör bulunmaktadır. Bunlar; i) toplumsal koşullar, ii) keşifler ve icatlar (discovery and invention) ve iii) yayılma (diffusion) olarak sınıflandırılabilir. Değişmeye yol açan temel unsurlardan biri toplumsal koşulların değişmesidir. Toplumsal koşullar, ekonomik, demografik ve politik yapıda gözlemlenen değişimlerden oluştuğu gibi, bu değişimleri de etkilemektedir. Toplum, değişimlerin dışında kalamadığı gibi, çok hızlı bir kültürel değişim de yaşayamamaktadır (Bozkurt, 2008). Toplumsal çevrede yaşanan değişikliklere ve değişimlere uyum sağlama süreci, farklılaşan toplumsal gereksinimleri yaratarak doğrudan kültürel değişimlere yol açmaktadır. Değişen toplumsal yapılar, bilim ve teknolojinin etkisiyle hızla yayılarak farklı toplumları da etkilemektedir. Bu sürecin temel nedeni küreselleşmenin etkisiyle gereksinimlerin değişmesidir. Uluslararası ölçekte oluşan çevresel, ekonomik ve yönetsel değişimlerden bağımsız kalamayan toplumlar, özellikle gelişmiş ülkeleri model alarak manevi unsurları, yani yerel kimlikleri göz ardı eden hızlı bir değişim sürecine girebilmektedir. İnsan kültür sayesinde içinde yaşadığı çevreye uyum sağlayabilmektedir. Çevreye uyum sağlamanın temel koşulu yaşamsal gereksinimlerin karşılanması ve türlerin devamlılığının korunması olduğundan tarihsel, çevresel, arkeolojik ve doğal değerlerin düşünsel ve davranışsal olarak korunabilmesi, bu değerleri gelecek kuşaklara aktarmanın önemini yaşam tarzı ve bakış açısı olarak benimseyen toplumsal yapıya bağlıdır.

Kültürün, maddi ve manevi unsurları eş zamanlı olarak değişime uğramayabilir (Bozkurt, 2008). Bir duygunun, düşüncenin ya da davranışın toplumsal yaşam biçimi olarak özümsemesi ve topluma mal olması kolay olmamaktadır. Bir toplumun üretmediği ya da özümseyemediği olgular somutlaşamaz ve kültür olarak yaşam biçimi haline getirilemez (Miyasoğlu, 1999). Kültürel değişikliklerin yaygınlık kazanması bu süreci etkilediği gibi, zaman gerektiren, hatta tepkiler oluşturabilen, krizlere, bunalımlara yol açabilen bir süreç de yaratabilmektedir (Gülmez, 2013).

Kültürün zengin ve çok çeşitli özellikleri, yukarıda belirtilen tanımlardan yola çıkılarak şu şekilde özetlenebilir; a) toplumsaldır, b) duyuş, düşünüş ve davranış biçimini oluşturan bir bilinçtir, c) insanın üretebildiği her şeydir, ç) yaşam tarzıdır, d) kalıtsal değildir, öğrenilir, paylaşılır, e) olduğu gibi kabul edilir, f) sembolik, nesnel ve bağlayıcıdır, g) çevre ve toplum arasındaki dengedir, ğ) ideallığın arayışıdır, h) kapsayıcıdır, ı) hem maddi, hem de manevi yönü vardır; bu iki yön arasında birlik yoktur, i) tarihsellik ve süreklilik içinde bir olgudur, dinamiktir ve değişmeye tabidir, j) gereksinimlere yanıt veren ve doyum sağlamaya yönelik bir yapıdır, k) bütündür ve bütünleştiricidir, l) hem evrensel, hem de özeldir, m) soyutlamadır, n) yer ve zamana göre değişir, o) doğaya el koyucu, uyarlayıcı ve uyum bozucudur, ö) ideal ya da idealleştirilmiş değerler, kurallar sistemidir (Smith-Riley, 2016; Özalp, 2013; Gökalp, 2013).

4. İnsan yerleşmelerinin evrimi ve kültürel yapı

Toplumların amacı, doğadan yararlanmak ve diğer toplumlardan geri kalmamaktır (Güvenç, 1999). Her kültürün, ekonomisi, hukuku, politikası ve dini birbirine bağlı olup ötekilerinden dolayı farklılaşmakta ve kendisini oluşturmaktadır. Bir toplumun doğması, büyümesi, gelişmesi veya yok olması için en önemli iki güç kültür ve ekonomidir. Dolayısıyla, toplumların ekonomik yapılanmaları, üretim tarzları ve üretim yolları sahip oldukları kültürel yapıyla anlam kazanmakta ve farklılaşmaktadır.

Bir arada yaşama zorunluluğu toplumsallaşmayı, toplumsal yapılaşmalar ise kültürel unsurları yaratmıştır. Bu aşamada, kültürel deneyimler ve birikimler çeşitli kültür evrelerini oluşturmaktadır. Bu kültür evreleri toplumsal yaşamın mekânsal ifadesi olan doğadan etkilenmekte ve/veya doğayı etkilemektedir.

Toplumlar sürekli bir değişim süreci içindedir. Bu değişim süreci kültürel ve ekonomik evrimin bir niteliği olup toplumların bilimsel ve teknolojik ilerlemelere uyum sağlamaları ile gerçekleşebilmektedir. Tarihsel açıdan, mekânsal gelişme sürecini yaratan en temel etmen tarımsal üretimin ekonomide yer bulmasıdır. Nüfus için gerekli besin maddelerinin üretimi, avcı-toplayıcı ekonomik yapıdan yerleşik hayata geçişi sağlamıştır. İlk insan topluluklarının yaşam biçimleri doğanın sunduğu olanaklar çerçevesinde şekillenmekte olup barındıkları yerler, mağaralar ve doğal etkilerden az da olsa korunmuş olan kaya sığınaklarıdır (Meydan, 2011, s. 26). Avcılık-Toplayıcılık Dönemi'ne yönelik yapılan araştırmalar, insanların her yerde mağarada yaşama imkanı bulamadığını, doğanın sunduğu olanakları kullanarak, siperlikler, kulübelere ve küçük evler de yapmış olduklarını; ancak bu tür yapıların, malzemelerin dayanıksızlığı ve çeşitliliğinin az olması nedeniyle günümüze kadar ulaşamadığını göstermektedir (Bakır, 1991, s. 462; Dinçol, 1982, s.216).

Namibya ve Etiyopya'da Rudolf Gölü etrafında ve Oma Nehri vadisinde yaşamaya başlayan ilk insan, uygar yerleşim alanlarını Çin'de Sarı Nehir, Hindistan'da Ganj ve İndüs Nehri, Orta Asya'da Seyhun ve Ceyhun Nehri, Avrupa'da Ren, Sen, Tiber ve Tuna Nehirleri, Amerika'da Amazon, Mississippi, Ön Asya'da Menderesler ve Gediz, Mezopotamya'da Fırat ve Dicle Nehirleri ve Mısır'da Nil Nehri boyunca geliştirmiştir (Hun, 2016, s. 47-48). M.Ö.10000-6000 yıllarında buğday ve çavdar tarımının yapıldığı, böylece köy yerleşmelerinin ortaya çıktığı bilinmektedir (Tümertekin ve Özgüç, 2006, s. 326-327). Besin üretimi ve yerleşik hayata geçiş Yeni Taş Devri anlamına gelen Neolitik Çağ'da gerçekleşmiştir. M.Ö.8000-5500'li yıllarda kurulan Aşkabat'ta Anau (Ano) Kenti, Konya'da Çatalhöyük, Diyarbakır'da Çayönü ve Körtik Tepe, Batman'da Hallan Çemi, Urfa'da Nevali Çöri ve Göbekli Tepe Neolitik Çağ'da kurulan ilk köy yerleşimleridir. Tarım Devrimi olarak nitelendirilen bu çağda yerleşik hayat başlamıştır. Türklerin bir bölümü Orta Asya'da (M.Ö. 840-744) Uygurlar Dönemi'nde yerleşik hayata geçmiş olup, göçebe yaşamını sürdüren Türk kavimlerinin diğer boyları da 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'da yerleşik yaşama geçmiştir. Tarıma dayalı ve savunma amaçlı olarak başlayan ilk yerleşmelerde taş, toprak ve ahşap gibi malzemeler kullanılarak kırsal yerleşim toplulukları kurulmuştur. Yerleşmeler evriminde kent yapısının kurulmasına ortam hazırlayan temel etmen yüksek tarımsal üretkenlik olmuştur. Tarımsal üretkenlikte artışın elde edilmesi, farklılaşan iş gücü dallarını, uzmanlaşmayı ve örgütlenmeyi sağlamıştır. Dolayısıyla, ilk kentlerin çıktığı ve aynı zamanda devlet örgütlenmesinin de ilk kez gerçekleştiği dönem M.Ö. 5000-3000 yılları arasında şekillenen Kalkolitik Çağ'dır. Tarım ekonomisinin gelişimi Tarım Kenti'ni yaratmıştır. Çorum'da Alacahöyük, Denizli'de Beyce Sultan, Çanakkale'de Kumtepe ve Truva,

Samsun'da İkiztepe ve Dündartepe, Mersin'de Yumuktepe, Malatya'da Arslantepe ve Değirmentepe, Diyarbakır'da Girikihacıyan, Niğde'de Köşk Höyük, Elazığ'da Tülintepe, Norşuntepe ve Korucutepe, Urfa'da Kurban Höyük ve Samsat, Van'da Tilkitepe Kalkolitik Çağ yerleşimlerindedir. M.Ö. 5000-4000 yılları arasında Güney Mezopotamya'da kurulan Sümer kentleri bir tapınak etrafında surlarla çevrili "Site" adı verilen kent devletlerinden oluşmaktadır. Sümerlerde her kentin bir tanrısal kurucusu bulunmaktadır (Comte, 2000, s. 78), Sümerler, Tanrı Enki'nin kült merkezi olan Eridu kentini yarattığına ve Tanrı Enki'nin diğer kentlerin kurucuları olan tanrı ya da tanrıçalara, simgeledikleri kentteki görevlerini bildirdiğine inanmaktadır (Kramer, 2001, s. 83). Kültür ve din merkezi olan Nippur (Niniv) kent planı kil tablet üzerine çizilmiştir. Nippur kenti diğer Sümer kentleri (Ur, Uruk, Lagaş, Kiş ve Larsa) gibi surlar içinde kalan saray, mabet ve evlerden oluşan bir yerleşimdir.

Izgara modeli ilk yerleşim planının İndus Vadisi'nde M.Ö. 2600-1900 yılları arasında kurulan Mohenjo Daro ve Harappa yerleşimlerinde görüldüğü bilinmektedir (Günay, 2012, s. 137). M.Ö. 5000'lerde tarım ekonomisine geçen Antik Mısır'da M.Ö. 3000-2500 yılları arasında kurulan Kahun yerleşim alanında da ızgara modeline uygun düzenlenmiş sokak ve konut birimleri bulunmaktadır. Batılı kaynaklarda bir model olarak kentin ilk ortaya çıktığı yapıya Yunan şehir devleti anlamına gelen "Polis" denilmektedir. Polis, diğer kentlerden sosyo-ekonomik, siyasal ve demokratik yapısıyla ayrılmaktadır. Antik Yunan kentleri Anadolu'da, Karadeniz kıyılarında, İtalya ve Sicilya'da kurulmuştur. Antik Yunan Dönemi'nde yaşayan ve diğer antik yerleşimleri dolaşarak örnek aldığı ızgara modelini Yunan kentlerinde uygulayan Şehir Plancısı Hippodamus'tur (M.Ö. 498-408). Hippodamus'un, Roma Dönemi kentlerinin de ilham kaynağı olduğu ve Romalı mimar Marcus Vitruvius'u etkilemiş olduğu görülmektedir. Askeri gücün ifadesi olarak görkemli, büyük ve ihtişamlı yapıların kentsel alana yansıtıldığı Roma Dönemi'nde Başkent Roma'nın en üstte yer aldığı bir kentsel hiyerarşik yapı bulunmaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 2006, s. 329). Ayrıca, antik kentlerde karışık dini inanışların geliştiği ve dinsel yapının sosyo-ekonomik hayat üzerinde büyük bir güce sahip olduğu görülmektedir.

Ortaçağ'da kademeli büyüme gösteren kompakt kentler hakimdir. Suyun bol olduğu alanlarda yer seçen sanayi öncesi toplumun kuruluş amaçlarının başında savunma, hinterlant bölgenin denetimi ve ticaret gelmektedir. Sanayi öncesi toplumsal yapının ekonomisini ticaret, tarımsal üretim ve el sanatları oluşturmaktadır (Thorns, 2004, s.14). Tarım kentleri, yöneticilerin, tapınakların, zanaatçı ve tacirlerin yer seçtiği surlarla çevrili bir Kale Kent temelinde ya da erişilmesi zor sarp arazi üzerinde organik yerleşim modeli sunan; kimi zaman da planlı geniş yolları ve toplanma alanları ile organik olmayan bir yerleşim modeli kuran savunma amaçlı bir yerleşimdir.

Sanayi öncesi toplumsal örgütlenme artı ürünü sağlayan mekanizmanın etkinliğinde oluşur. Kentler genellikle verimli tarım topraklarında, sulak alanlarda, salgın hastalıklardan uzak, önemli ticaret yolları üzerinde, korunaklı ve coğrafi keşiflere uygun alanlarda kurulur. Bu dönemde, nüfusu on bini aşan kent sayısı sınırlıdır ve kentler ekonomik işlevlerden çok dinsel ve yönetsel özellikleriyle tanımlanır (Keleş, 2015). Sanayi öncesi kentler, daha çok hinterlant sınırları içinde yer alan bölgelerden mal ve hammadde sağlayan bir pazar ve zanaat merkezi ya da farklı içsel dinamiklere bağlı olarak yönetsel, dinsel ve eğitimsel işlevleri sunan yerleşimler olarak farklı alanlarda uzmanlaşmıştır (Sjoberg, 2002). Kentsel nüfus çoğunlukla kırsal nüfustan daha düşük bir orandadır. Salgın hastalıklar, seller, işgal ve istilalar nüfus artış hızını sınırlamıştır.

Sanayi öncesi toplumda ilkel bir teknoloji ve ekonomik yapı hakimdir (Keleş, 2014). Yerleşim alanları tarım ve hayvancılık için uygun iklim özelliklerine sahip, doğal olanakların ve fırsatların bulunduğu bir coğrafi ortamda kurulmaktadır. Aynı zamanda, üretimin de denetiminin ve dağılımının kolaylıkla sağlanabileceği bir bölge içinde yer seçmektedir. Böylece, hinterlant bölgenin denetimini sağlanmaktadır. Yönetimin ve ekonominin denetimini sağlayan yerleşim birimleri bölge merkezlerinde yer seçmiştir (Thorns, 2004). Hinterlant alan, ekonomik ilişkilerini bir veya birkaç kente bağlı olarak geliştiren üretim ve hizmet bölgesidir. Dolayısıyla, bu dönemde yerleşim alanları, verimli tarım arazilerinde, su kenarlarında veya liman alanlarında olmak üzere, üretilen malların başka bölgelere dağıtımını ve denetimini sağlamak amacıyla hinterlant alanı geniş bir merkezde kurulmuştur. Yerleşim alanları bazen de önemli ticari ulaşım yollarının kesiştiği alanlarda kurularak aktarma-buluşma özelliği göstermektedir. Böylece, kent, topoğrafik açıdan en uygun alanda yer seçmiş ve

genişlemiştir.

Ticaretin ilk aşamalarından biri olan mal takası döneminde ulaşım kavşakları özel öneme sahiptir ve erişebilirliğin yüksek olduğu bu alanlarda yerleşmeler kurulmuştur. Belli aralıklarla kurulan pazar ve panayır alanlarıyla gelişen ticaret, ilk insan topluluklarından bu yana yerleşmeye yön veren önemli faktörlerdendir. Pazar ekonomisi sanayi öncesi toplumların ekonomik yapısını oluştururken keşifler ve seyahatler tacir sınıfının hızla büyümesini ve sanayi toplumu içinde büyük toprak sahipleri arasında yer almasını sağlamıştır. Sanayi öncesi toplumda, çok yönlü ticari faaliyetler ve politik gelişimler, ekonomiyi kayıt altına almayı ve vergi toplamayı daha ihtisaslı hale getirmiştir (Thorns, 2004). İnsan emeğine ve hayvan gücüne dayalı üretim süreci ve organik enerji kullanımı söz konusudur. Çalışma alanlarına yönelik mekânsal bir ayırımın bulunmadığı tarım toplumunda, mesleki uzmanlaşma ve farklılaşma sınırlı düzeydedir. Mahalle ve semt ölçeğinde olan bu ayırışma mekâna da yansımıştır. Ancak, nüfusun azlığı, yaya öncelikli ulaşım olanakları ve erişebilirlik sosyal ilişkileri ve komşuluğu geliştirmiştir. Alt gelir gruplarının bulunduğu yoksul sınıf yerleşim alanının sınırlarına yakın, istenmeyen yerlerde, varlıklı sınıf ise kent merkezinde ve merkeze yakın bölgelerde yerleşmiştir (Keleş, 2015; Dinçol, 1982). Katı bir toplumsal tabakalaşma ve kapalı bir sınıf yapısı bulunmaktadır. Ekonomi ve kültürel yapılanmalar daha çok ruhban sınıfın ve büyük toprak sahibi olan soyluların hakimiyetindedir. Din, aile kurumu ve lonca teşkilatı güçlü bir toplumsal kontrol oluşturmaktadır (Sjoberg, 2002).

Üretim niteliksel ve niceliksel olarak lonca teşkilatı içinde usta çırak çerçevesinde denetlenmektedir. Politik yapı aristokrasi kurallarına ve feodal otoriteye bağlıdır. Bir yerel örgüt olan lonca teşkilatı, ekonomik hayatın örgütlenmesinde önemli bir role sahip olup rekabetin şiddet kazanmasını önlemektedir (Keleş, 2015). Dolayısıyla, ekonomik faaliyetler ve mesleki uzmanlaşma zayıftır. Özellikle ulaşım ağlarının kesiştiği önemli merkezlerde ticari faaliyetler yoğunlaşmıştır. Üretimde belirli bir standartlaşma yoktur. İnsan, hayvan ve doğanın sunduğu olanaklar çerçevesinde gelişen bir enerji üretimi ve tüketimi bulunmaktadır. Böylece, yenilenebilir kaynakların kullanımı, doğanın kendisini yenilemesi için gerekli döngülere uyum ve doğaya saygı ekonomik yapının temel kültürel yansımasıdır.

Kendi kendine yetebilen yerel güçlere dayalı ekonomik üretimde, ağırlık ve ölçü birimleri standartlaşmadığından, satın alma gücüne göre değişen farklı fiyat uygulamaları bulunur ve fiyatın belirlenmesinde pazarlık önemli bir ölçüttür (Sjoberg, 2002). Özellikle, malların çabuk bozulmaları fiyatı belirleyen bir niteliktir. Öyle ki, soyluların ve alt gelir gruplarının bulunduğu mahallelere göre ve hatta hinterland alanda bulunan farklı kentlere göre fiyat değişmektedir. Temelde kırsal ekonomi hakimiyetinde şekillenen basit üretim biçimleri ve göreceli olarak uzmanlaşmış iş bölümleri bulunmaktadır. Okur-yazar oranı düşük olup eğitim elit sınıfı sınırlı kalmıştır (Sjoberg, 2002). Dolayısıyla, düşünce sistemi, mistik görüşler, büyü ve astroloji gibi inançlarla biçimlenir; ancak doğa ile uyum, doğaya saygı sanayi öncesi toplumların doğa temelli olarak gelişen kültürel birikimlerini yansıtmaktadır. Toplumsal yapı coğrafi koşullar, gelenekler-görenekler ve sözlü iletişim temelinde biçimlenmiştir.

Sanayileşmekte olan toplumlar kültürel olarak bir geçiş dönemi içindedir. Bu toplumlar, hem sanayi öncesi hem de sanayi sonrası toplumun kültürel özelliklerini taşımaktadır. Geçiş dönemi toplumlarının bir kısmı, hammadde ve emek gücü açısından zengindir. Sahip oldukları bu güçler genellikle sömürgecilik altındadır (Keleş, 2015). Geçiş dönemi toplumlarının kültürel değerleri ve normları hızlı bir değişim göstermektedir.

16. yüzyıldan itibaren başlayan gelişmeler coğrafi keşifler, Rönesans ve Reform hareketleri Batı lehine yeni bir konumun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Batı örnekliliği gelişme anlayışı çerçevesinde kurumlaşan bilimsel ve teknolojik ilerlemeler 18. yüzyıldan itibaren somutlaşarak sanayileşme olarak kendini gösteren yeni bir kültürel oluşum yaratmıştır. Kentleşmenin dönüm noktası olarak ortaya konulan sanayileşme süreci bir dizi yeniliği de beraberinde getirmiştir. Sanayinin yer seçtiği mekân, üretim girdilerini oluşturan fabrikalar, tren yolları, çöküntü alanları, sağlıksız yapılaşmalar ve hızla tüketilen zaman mekân içinde, sermayeye bağlı servet oluşturma merkezi haline gelmiştir (Meydan, 2011). Bu yapı tarım toplumundan farklı bir kültürel yapılanma ortaya koymaktadır.

Sanayi ulus-devlet yapısı içinde endüstriyel kapitalizmle birlikte ortaya çıkmaktadır (Rittersberger-Tılıç, 2013). Sanayileşme süreciyle feodal ilişkilerin kırılması kapitalizmi yaratır. Kent, sanayi gereksinimlerinin şekillendirdiği düzensiz bir biçimde hızla büyümeye başlamıştır. Gelişen teknoloji üretim kalıplarını makineleştirmiş ve makineler emek gücünün yerini almıştır. İşgücü ihtiyacı ve yeni ekonomik yapılaşmalar, hızlı nüfus artışı ve göçle sonuçlanmış, artan nüfusun yaşamsal gereksinimlerini göz ardı eden sermaye odaklı toplumsal yapılanma, sağlıksız yapılaşmalar, çöküntü alanları ve fabrikalar arasında kaybolmaktadır. Sanayi toplumu, gelişimini keşif ve icatlara dayandıran ve bu yenilikleri tarımsal ve sınai üretimi artırmada kullanan bir toplum çeşididir (Özkalp, 2013). Mülkiyet ve fabrika temelli olarak gelişen sosyo-ekonomik yapı, yeni bir sosyal hiyerarşi getirerek kendine özgü kültür ve toplumsal düzen kurgulamıştır (Thorns, 2004). Bir dizi yeniliği ve sorunu beraberinde getiren bu süreç, hızlı bir kültürel değişimle ve toplumsal yapıdaki dönüşümlerle sonuçlanmıştır. İşgücü ve sermayeden olabildiğince fazla yararlanma hırısı, zamanla işgücünün sömürülmesine dönüşerek fiziksel güç açısından çok daha fazla çalışmak zorunda olan işçilerin sosyal ve ekonomik açıdan dışlanmalarına yol açmıştır (Yalçınkaya, 2001).

Toplumsal ve ekonomik yapıdaki farklılaşma toplumsal ayrışmalar yaratarak kültürel oluşumları da hızla değiştirmektedir. Kültürel yapıdaki değişim hızla fiziksel mekânı da değiştirmektedir. Teknolojik yeniliklerin üretim alanında kullanılması ekonomik, toplumsal, politik ve yönetsel alanlarda, dolayısıyla kültürel yaşamda değişimlere yol açmaktadır. Sanayi toplumu, sanayi öncesi toplumlarına kıyasla devamlı ve hızlı bir değişim içindedir. Bu süreçte, başta kültürel yapıda olmak üzere, teknolojik, bilimsel, ekonomik, toplumsal, çevresel, yönetsel ve hukuksal alanlardaki değişim ve dönüşümler birleşik bağımsız değişkenler demeti içinde sürekli olarak birbirini etkilemektedir (Keleş, 2014). Makineleşme süreciyle toprağını terk etmek zorunda kalan toprağa bağlı aileler, kentlerde işçi statüsünde ya da işsiz veya gizli işsiz olarak yaşamını devam ettirmektedir. Teknolojik gelişmelerin, ulaşım olanaklarını artırması hem bölgeler arasındaki mal ve hizmet alışverişini hem de kültürel etkileşimi artırarak toplumun heterojen bir yapıda olmasını sağlamıştır. Sanayi toplumunda, teknolojik gelişmelerde fosil yakıtların, yenilenemez kaynakların kullanımı ve sermayeye bağlı servet oluşturma hırısı doğa odaklı dünya görüşünü doğaya hakim olma düşüncesine bırakmıştır (Meydan Yıldız, 2016). Organik olmayan enerji üretimi toplumun her işlevinde kullanılmaktadır.

Tarım toplumunda yer alan el sanatlarına dayalı küçük üretim yerleri, sanayi toplumunda yerini, fabrika zincirlerine bırakmıştır. Kültürel yapılar fabrika üretim düzeninin egemenliği altında şekillenmektedir. Mekân, kullanım alanlarına göre sanayi ve ticaret merkezi olarak gelişirken, işçi mahalleleri, geçiş bölgeleri olarak adlandırılan ticaret bölgelerinin etrafında yer alır. Orta ve üst sınıf, planlı olarak tasarlanan bahçeli villa tipi evlerde salgın hastalıklardan ve sanayinin kirletici etkilerinden uzakta kent çeperinde yer almaktadır. Varlıklı sınıflarca terk edilen kentin merkezi küçük dükkanlar ve yönetimle ilgili hizmetlerce kapılmaktadır (Keleş, 2015). İşçi sınıfları, kötü barınma koşulları içinde, yoksul, bakımsız ve sağlığa uygunluğun (hijyenin) eksik olduğu mahallelerde, gıda ve giyim gibi temel gereksinimlerden yoksun bir durumda yaşamaktadır. Engels, İngiltere'deki araştırmasında işçilerin, güneş ışığının girmediği, fabrika dumanları altında çöküntü alanlarda yaşadığını ve ölüm oranının yüksek olduğunu belirtir (Thorns, 2004). Sanayi toplumu, bir yandan, ilerleme ve modernleşme arayan ve feodal bağlardan kaçanlar için bir umut sembolü olurken, diğer taraftan yoksul ve varlıklı insanları farklı fiziksel mekânlarda ayırıştıran bir dizi yaşamsal sorunu içermektedir. Sanayi toplumunda kültür, egemen sınıfın çıkarlarını ve görüşlerini yansıtan ve kapitalist mülk sahibinin otoritesini meşrulaştıran bir rol üstlenmektedir (Smith-Riley, 2016). Büyük hiyerarşik yapılar içinde çok sayıda kurumsal yapı kurulmaktadır. Üst gelir gruplarının etkin olduğu örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma süreci gelişmektedir. Kent nüfusu, kırsal anlardan kentlere olan göçün etkisiyle hızla büyümektedir. Toplumsal tabakalaşma dikey hareketliliğe uygun işçi ve işveren olarak değişmiştir. Kırsal mekâna özgü kültürel bağlardan kopan toplum, bireysellik, ikincil ilişki egemenliği, kişisel çıkar, kâr, daha fazla üretim-tüketim ve ticaret egemenliği altında yeni alışkanlıklar kazanarak tarihsel ve doğal değerlerden uzaklaşmaktadır.

Sanayileşme sürecini tamamlayan toplumlar, hizmet, teknoloji, bilgi ve bilimin üretimi ve dağıtımını üzerinde şekillenen sanayi sonrası bir sosyo-kültürel yapıya dönüşmektedir. Bilgi temelli olarak gelişen bu toplumlarda teknoloji yaşamsal bir öneme sahiptir. Sanayi sonrası toplum, bilgiyi yaratan, kullanan ve saklayan teknoloji organizasyonu içinde şekillenmektedir. Sanayileşme süreciyle

yaşanan yenileme, değişim ve dönüşüm süreci, bilişim teknolojisinde yaşanan dönüşümlerle bilgi toplumuna aktarılmaktadır. Bilgi teknolojisinde yaşanan değişimler sanayi toplumunun yapısını teknoloji temelli olarak kökten değiştirirken kültürel gelişme süreçleri de farklılaşmaktadır (Erkan, 1993).

Sanayi toplumunda ekonomik büyüme ve kalkınma süreci sermaye birikimine dayalı olarak gelişirken, bilgi toplumunda büyümenin kaynağı bilginin birikimidir. Bilgi birikiminin kaynağı ise, eğitim, öğretim, yenilik ve kurumsallaşma olmaktadır (Erkan-Erkan, 2008). Geleneksel teknolojiler tarım toplumunun kültürünü şekillendirirken, mekanik oluşumlar, sanayi ve kuantum fiziğine dayalı bilimsel ve teknolojik örgütlenmeler sanayi sonrası toplumun kültürel ilişkilerini yaratmaktadır. Ekonomik ve toplumsal gelişmenin sanayileşme ile özdeşleştirilmesinde toplumların sektörel yapısı ve ekonomik gelişme evresinin hangi aşamasında oldukları önemlidir. Gelişmiş toplumlarda sanayi sektörünün payının oldukça düşük düzeyde veya azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. Ekonomik gelişme sürecinde, tarım sektörünün, sanayi sektörünün ve hizmetler sektörünün gelişimi aşamalı olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumların en gelişmiş düzeyi olan bilgi toplumu, sanayileşme sürecini tamamlamış ve ekonomik yapılarını bilgi temelli ekonomilerle ilişkilendirmiş toplum olarak tanımlanmaktadır (Yumuşak, 2013). Bilgi temelli ekonomilerde hizmetler sektörünün payı diğer sektörlerle göre daha fazla olmakta veya bilişim sektörü sektörel dağılım içerisinde yer almaktadır. Ekonomik gelişme ile bilgi ve bilişim teknolojisi arasında paralel bir ilişki bulunur. Öyle ki, bilgiye en kısa zamanda erişmek ekonomik açıdan ulusal ve uluslararası pazarlarda rekabet edilebilirliği sağlamaktadır (Aydoğdu, 2013).

Sanayi sonrası toplumda, bilişim sektöründeki artışa paralel olarak, yenilenebilir enerji kaynaklarının etkin ve verimli kullanımı söz konusudur. Kültürel değerlerin koruma-kullanma dengesi içinde gelecek kuşaklara aktarılması ve turizm odaklı kalkınma önem kazanır. Sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin uygulanabilmesi için gerekli olan kilit yapılar; eğitim, katılım ve demokrasi ilkeleri kültürün temel unsuru haline gelmiştir (Meydan Yıldız, 2016). Sanayi sonrası toplum, doğa odaklı bir gelişim amaçlamaktadır. Teknoloji kültürü, ekolojik sorunların çözümünde bir araçtır. Sanayileşme sürecini tamamlayan toplum, eğitim seviyesinin yüksek olduğu, çeşitliliğin ve eşitliğin savunulduğu, küresel işbirliği içinde bilginin kontrol edildiği ve katılımcı demokrasinin politik sistem içinde çözümlendiği bir kültürle temellenmiştir.

Sanayileşme süreciyle yaşanan yenileme, değişim ve dönüşüm süreci, bilişim teknolojisinde yaşanan dönüşümlerle bilgi toplumuna yansımaktadır. Bilgi teknolojisinde yaşanan değişimler sanayi toplumunun yapısını teknoloji temelli olarak kökten değiştirmekte; böylelikle, toplum yapısı yeniden şekillenirken ekonomik gelişme süreçleri de farklılaşmaktadır. Sanayi Devrimi'yle toplumun kurumları ve yapıları politik ve ideolojik temelli değiştirirken geleneksel davranışlar, değerler, normlar ve davranış kalıpları da rasyonel (akılcı) süreçlere bağlı olarak dönüşmektedir (Erkan, 1993). II. Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle de 1980'li yıllarla birlikte yaşanan değişimlerin etkisiyle, toplumsal yapı, bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki gelişimlerle hızla ilerlemeye başlamıştır (Yalçınkaya, 2001).

Sanayi sonrası toplumda, gereksinim miktarını ve niteliği dikkate almadan yapılan yığın üretimin yerini, bilişim teknolojileri ile bütünleşen; bireyi temel alan esnek üretim anlayışı almaktadır. Bunun yanı sıra genetik, biyo-teknoloji, uydu sistemleri, araştırma ve geliştirme gibi gelişen yeni bilim dalları, yeni küresel rekabet piyasasını ve yeni gereksinimler ortaya koyan bilgi ve teknoloji odaklı bir kültür yaratmaktadır. Uzmanlaşmaya ve nitelikli emek gücüne dayalı kültürel yapı önem kazanmaktadır. Bilişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler doğrudan toplumsal yapıları etkilemektedir. Farklı kültürler tarafından benimsenen teknolojik gelişmeler, küresel kültürün etkisiyle çeşitlenmektedir. Küresel kültür ekonomisinin mekânda oluşturduğu gökdelenler, finans ve hizmet merkezleri, akıllı yapılaşma unsurlarıyla donanmış güvenli siteler ve alışveriş merkezleri bu yapılaşmanın en belirgin örnekleridir. Kültürel değişimler, küreselleşmenin bir yansıması olan bu süreçte, dünya üzerindeki sermayenin, nüfusun, tüketim mallarının ve kültür ürünlerinin dolaşımının hızlanmasında, artmasında ve çeşitlenmesinde kilit bir rol üstlenmektedir.

5. Sonuç

Kentler kapalı kutular değildir. Dolayısıyla, dünyada yaşanan kültürel değişimler toplumları etkilemekte ve onları yeni yapılanmalara sürüklemektedir. Toplumlar küreselleşmenin ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle hızla kültürel bir değişim sürecine girmektedir. Yönetim, hukuk ve sanat öncelikli yeni yapılanmalar yeni kültürel olgular oluşturmaktadır. Tüketim kültürünü özendirilen kültürel evrim süreci sürekli olarak değişimi öngörmektedir. Bu değişim, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, her geçen gün daha fazla yerel düzeyden kopmaya ve özgün olandan uzaklaşmaya yol açmaktadır. Teknoloji ve iletişim araçlarında yaşanan gelişme üretim düzeyleri farklı olan toplumların kültürel yapılanmalarını farklı etkilemektedir. İleri teknolojiye sahip, sanayileşme sürecini tamamlayarak bilişim teknolojisi bilincine ve değerler sistemine ulaşan ülkeler, gelişmekte olan ülkelerin kültürlerini etkilemektedir. Kültürel süreçleri sanayileşme ile uyumlu ölçülerde gelişmeyen toplumlarda geleneksel değerler tehdit altındadır.

Sanayi sonrası toplumda, birey, bilgiye hakim, haklarının, çevrenin ve canlılığın öneminin bilincindedir. Okur-yazar oranının yüksek olduğu bilgi toplumunda bilgi alışverişi sağlayacak meydanlar, fuarlar ve teknolojik kütüphaneler kültürel bir gereksinimdir. Demokrasi toplumun bütün yapılarında etkin olan bir yaşam biçimi haline gelmiştir. Sanayi sonrası toplumda bilgi, üretimin temel kaynağıdır. Teknoloji örüntüleri insan emeğinin sömürülmesini ve zaman kaybını önleyerek bireyleri toplumsallaştırmada ve doğanın korunmasında kullanılmaktadır.

Kültürel değişim insan, toplum ve yönetim konularını içine alan geniş içerikli bir olgudur. Yeryüzünün farklı coğrafi alanlarında farklı toplumlarca oluşturulan birçok kültür ve her kültürün içinde çeşitlenen alt kültürleri bulunmaktadır. Toplumsal süreçlerin bir ürünü olarak ortaya çıkan bu yapılanma deneyimler ve kazanımlarla kuşaktan kuşağa yenilenerek aktarılmaktadır. Değişen coğrafi koşullar ve gereksinimler doğrultusunda şekillenen kültür, doğa ile karşılıklı etkileşim içinde farklı normları, değerleri ve kuralları olan karmaşık bir yapı oluşturmaktadır. Bu süreç değişen koşullara uyum sağlayan kültürlerin devamlılığını sağlarken, bazı kültürleri de yok etmektedir. Bunun yanı sıra, bir kültürden öteki kültüre geçişler bazı alanlarda çok hızlı olurken, bazı alanlarda belli bir eğitim düzeyine, teknolojik olanaklara ve yoğunlaşmalara gereksinme duymaktadır.

Kültürel süreçler toplumların üretim ve tüketim düzenlerini de etkilemektedir. Sanayi toplumunda, doğayı dikkate almayan insan-merkezci yaklaşımların egemen olmasına karşın çevreyle ilgili sorunların giderek artmasıyla çevreye ilişkin alternatif sosyolojik kavramlar ve yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Tarım toplumunda kullanılan bilgi doğanın sunduğu olanaklar çerçevesinde şekillenen bir kültürel yapılanmaya bağlı olup doğrudan yaşam deneyimlerinden elde edilen doğal kaynaklara dayanmaktadır. Sanayileşme, teknolojik gelişme ve küreselleşme süreci toplumları kırsal yaşamdan ve topraktan uzaklaştırarak doğaya yabancılaştırmıştır. Bu süreç, aşırı üretim ve tüketim odaklı gelişen yeni bir kültürel yapılanmayla sonuçlanmıştır. Savurganlık, tahrip, harcama ve bitirme anlamlarını içeren tüketim olgusu sanayi toplumunun kültürel birikimi içinde anlam kazanan ve bir tüketim kültürü oluşturan sembolik bir göstergeye dönüşmüştür. Tüketmeyi toplumsal olarak normal bir tutum haline getiren düşünce biçimi bireylerin toplumsal olarak tabakalaşmasına ve sınıfsal gerilim yaşamasına yol açmaktadır. Bu durum insan-merkezli bir bakış açısını toplum tarafında geçerli kılan bir kültür oluşturmaktadır.

Sınırlı olan doğal kaynakların kendini yenileyebilmesi için gerekli süreye izin vermeyen ve hatta aşırı derecede tüketimle kaynakları yok eden kültürel evrim süreci, yeryüzündeki birçok türün yok olması veya yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasıyla sonuçlanmıştır. Bilim ve teknoloji, insan-doğa ilişkisinin toplum-kültür dengesi içinde yeniden kurgulanması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Üçüncü kuşak haklarla çeşitlenen bilgi toplumu, tüketim kültürünü değiştirerek adalet, eşitlik ve toplumsal yardımlaşma kuralları çerçevesinde yeniden kurgulamaktadır. Bu toplumsal yapılanma; ancak bir kültür olarak benimsenip yaşam tarzı haline geldiğinde uygulanabilecektir. Biyo-teknoloji, uydu sistemleri, akıllı modelleme gibi gelişen yeni bilim dalları, yeni kültürel oluşumları içermektedir. Bu durum sanal çevre odaklı bir kent yaratmaktadır. Bilişim teknolojisinde yaşanan gelişmelerin ve dijital uygulamaların gerçek-sanal ya da doğal-yapay mekân algısını bütünleştirerek yerleşmeler evrimini etkilemeye devam edeceği ve geleceğin önemli konuları arasında yer alacağı söylenebilir.

Kaynakça

- Aydın, S. (2013). Kültür Kavramı. *Antropoloji*, (Ed. Handan Üstündağ), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Aydoğdu, İ. B. (2013). Bilgi Kenti: Bir Değişimin Anatomisi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 8(2), 15-26.
- Bakır, İ. (1991). Ailenin Yaşama Mekanı: Ev. *Türk Aile Ansiklopedisi*, 2, 462-468, Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı Birim Basın-Yayınları.
- Bozkurt, Ö. (1972). *Ayrımsal Sosyoloji Ve Toplumsal Yapı*. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Bozkurt, V. (2008). *Değişen Dünyada Sosyoloji*. Ankara: Ekin Yayınevi.
- Comte, F. (2000). *Mitoloji Sözlüğü*, (Çev. M. Aslan). İstanbul: Zed Yayınları.
- Çeçen, A. (1983). Anayasa ve Kültür. *Amme İdaresi Dergisi*, 16 (3), 48-64.
- Çeçen, A. (1985). Kültür Yönetimi. *Amme İdaresi Dergisi*, 18 (2), 113-140.
- Dinçol, A. (1982). Hititler Öncesinde Anadolu. *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, 1, 216. Görsel Yayınlar.
- Erkan, H. ve Erkan, C. (2008). Bilgi Bazlı Yenilikçi Gelişme Stratejisi Bağlamında Türkiye'nin Kurumsal Dönüşüm İhtiyacı. *Bilgi, Ekonomi ve Yönetim*, (Ed. İbrahim Güran Yumuşak), 1, İstanbul: Avcı Matbaacılık.
- Erkan, H. (1993). *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*. İzmir: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gökalp, E. (2013). Kültür, *Sosyolojiye Giriş*, (Ed. Nadir Suğur), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Gülmez, B. (2013). Evrensel Bir Kavram: Kültür; Yeni Bir Bilimsel Alan: Kültür Tarihi, *Kültür Tarihi*, Editör: Bahadır Gülmez, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Günay, B. (2012). Sanayi kenti, *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük*, Derleyen: Melih Ersoy, İstanbul: Ninova Yayınları.
- Gündoğan, A. O. *Çoğulculuk ve Değer Bunalımı*. Erişim: 08 Şubat 2018, <http://www.Aliosmangundogan.Com/PDF/Bildiri/Ali-Osman-Gundogan-Cogulculuk-Ve-Deger-Bunalimi.Pdf>.
- Güvenç, B. (2013). *Kültürün ABC'si*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Güvenç, B. (1999). *İnsan ve Kültür*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Huberman, L. (2012). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, (Çev. Murat Belge). İstanbul: İletişim Yayınlar.
- Hun, E. (2016). Tarih Boyunca İnsan-Çevre İlişkisi, *İnsan Çevre Toplum*, (Ed. Ruşen Keleş). Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. (2015). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. (2014). *100 Soruda Türkiye'de Kentleşme, Konut Ve Gecekondular*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kıray, M. B. (1964). *Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Kottak, C.P., *Anthropology, The Exploration Of Human Diversity*, Mcgraw-Hill, Inc., 1997, İçinde: Metin Özbek, *Dünden Bugüne İnsan*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kramer, S.N. (2001). *Sümer Mitolojisi*, (Çev. H. Koyukan). Ankara: Kabalcı Kitabevi.
- Levi-Strauss, C. (1997). *İrk, Tarih Ve Kültür*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Malinowski, B. (1992). *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Meydan Yıldız, S. G. (2016). *Çevre Bilinci ve Eko-Kent Planlaması: Gölbaşı Özel Çevre Koruma Bölgesi örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.
- Meydan, S. G. (2013). Kent Planlama Sürecinde Çevre Bilinci Ve Kentsel Rant İlişkisi. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 6 (1), 175-179.
- Meydan, S. G. (2011). *Kentsel Toprakta Değer Artış Süreci Kentleşme Ve Kentsel Rant İlişkisi: Kayseri örneği*, ISSN: 2548-0162 © 2018 Gazi Akademik Yayıncılık

- (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir Planlama Anabilim Dalı, Kayseri.
- Meydan, S. G. ve Emür, S. H. (2013). Kentleşme ve Kentsel Rant İlişkisi: Kayseri örneği, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 22(4), 51-73.
- Miyasoğlu, M. (1999). *Kültür Hayatımız*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oğuz, E. S. (2011). Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(2).
- Özbek, M. (2000). *Dünden Bugüne İnsan*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Özkalp, E. (2013). Kültür ve Kültürel Değişme. *Davranış Bilimler I*, (Ed. A. Çiğdem Kirel, Zerrin Sungur). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Rittersberger-Tılıç, H. (2013). Kavram Olarak Kent Sosyolojisi. *Kent Sosyolojisi*, (Ed. Fatime Güneş). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Sjöberg, G. (2002). Sanayi Öncesi Kent, 20. *Yüzyıl Kenti*, (Der. ve Çev. Bülent Duru, Ayten Alkan). Ankara: İmge Kitabevi.
- Smith, P. ve Riley, A. (2013). *Kültürel Kurama Giriş*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Thorns, David C. (2004). *Kentlerin Dönüşümü Kent Teorisi Ve Kentsel Yaşam*, (Çev. Şahin Bingöl ve Gözde Çetin). İstanbul: Soyak Yayınları.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2006). *Beşeri Coğrafya: İnsan, Kültür, Mekan*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- UNESCO (1982). *Mexico City Declaration On Cultural Policies World Conference On Cultural Policies Mexico City, 26 July - 6 August 1982*, Erişim, 10 Aralık 2017, http://Portal.Unesco.Org/Culture/En/Files/12762/11295421661mexico_En.Pdf/Mexico_En.Pdf,
- Yalçınkaya, T. (2001). Sanayi ve Bilgi Topluluklarında Rekabet Ekonomisi. *Rekabet Bülteni Dergisi*, ESC Consulting Yayını, 11(5), 1-13.
- Yumuşak, İ. G. (2013). Türkiye’de Sanayileşme. *Endüstri Sosyolojisi*, (Ed. Veysel Bozkut ve Nadir Suğur). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Williams, R. (2005). *Anahtar Sözcükler: Kültür Ve Toplumun Sözvarlığı*, (Çev. Savaş Kılıç). İstanbul: İletişim Yayınları.